

Ólomplombák a középkori Gerendás falu területéről

1. Bevezetés

Gerendás 1. lelőhely [1. tábla] a mai Gerendás falu (Békés vármegye) határában található. Egy része átnyúlik a telekgerendási határ területére, azt Telekgerendás 14. lelőhely néven dokumentálták. A lelőhely területének egyik fele az orosházi Nagy Gyula Területi Múzeum, másik fele a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum gyűjtőkörébe tartozik. Az orosházi múzeum munkatársai a 2010-es évek közepétől számos alkalommal végeztek fémkeresősök segítségével terepbejárásokat a középkori falu területén, amelyek során több ezer fémlelet került be a múzeumi gyűjteménybe. A legnagyobb mennyiségben késő középkori gyűrűk, karikaékszerek, ólomplombák és pénzérmék kerültek elő. A nagy számban előkerült pénzek alapján kirajzolódik a település időrendje is.

Az első érmék I. Zsigmond magyar király (1387–1437) idejére, a legkésőbbi érme a 16. század végére keltezhető. A magyar érmék mellett jelen vannak lengyel és brandenburgi eredetű pénzek, amelyek a 16. század közepére-második felére datálhatók.

Jelen dolgozatban a 2020 januárja és 2021 májusa közötti időszakban előkerült 16 ólomplombát fogom bemutatni, emellett az anyagban található ismeretlen plombatípusok meghatározását kísérem meg. A tárgy típusra vonatkozó megállapítások a teljes orosházi anyag feldolgozása után változhatnak. A meghatározás mellett a textiltereskedelem 16. századi írásos forrásait összegzem, illetve értelmezem a plombákat a források adatai alapján.¹

2. Gerendás falu középkori előzményei

2.1. Honfoglaláskor

Gerendás környéke már a honfoglalás korában is lakott volt. 1963-ban a helyi homokbányából előkerült egy férfi lovassír, amelyben a csontokon kívül kengyelt, íjcsontokat, juhcsontot és zablált találtak. Az előkerülés után egy évvel Dienes István végzett a területen ásatást, de csak egy feldúlt lovassírt sikerült hitelesítenie a bányagödörben összegyűjtött csontok alapján.²

¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani az orosházi Nagy Gyula Területi Múzeumnak és Hergott Kristófnak, hogy a leletanyagot átengedték feldolgozásra; a múzeum önkéntes fémkeresőinek: Zsikai Rajmund Péternek és Zsikai Rajmund Péternének, illetve Bene Andrásnak, akik a pénzleletek meghatározását is elvégezték a gyűjtés mellett, Kiss-Bíró Gyöngyvérnek (egyetemi adjunktus, SZTE BTK Régészeti Tanszék), aki a lelőhelytérkép elkészítésében segített, és Wolf Máriának (egyetemi docens, SZTE BTK Régészeti Tanszék), aki a dolgozat formai és tartalmi részében volt segítségemre.

² DIENES 1965, 157–158.

1969-ben ugyancsak a falu melletti homokbányában egy 10. századi trepanált koponyát találtak. 1970-ben Bakay Kornél vezetésével megindultak a kutatások a területen. Az ásatás során 6 sírt találtak, egyik közülük lovastemetkezés volt, azonban más leleteket nem említettek mellőlük.³

2.2. Árpád-kor

Az Árpád-kori írásos forrásokban nem említik meg Gerendás falut, de a helyi kutatások és az előkerült leletanyag alapján látható, hogy a területet a 11–13. században is lakták.

Az 1870-es években az Országos Régészeti és Embertani Társulat költségén régészeti kutatások zajlottak a falu területén, melyekről Zsilinszky Mihály írt jelentést. A munkálatok folyamán 30 csontvázat találtak, mellőlük bronz karikagyűrűk, karperecek és a 11. század első felére keltezhető pénzérmék kerültek elő.⁴

1932-ben Banner Benedek vezetésével megpróbálták a falu középkori templomát feltárni, de csak a templom körüli temető sírjait találták meg. Banner 92 sírt bontott ki, közöttük Árpád-korra és késő középkorra keltezhető sírleletek egyaránt előfordulnak.⁵ Az 1950-es évek elején homokbányászás közben a munkások embercsontokat találtak, valószínűleg egy *ossarium*ba ástak bele.⁶ A középkori falu templomát végül az 1990-es években sikeresen azonosították a Telekgerendás 14. számú lelőhelyen végzett terepbejárásakor, a szántás során felszínre került téglamaradványok és emberi csontok alapján.⁷ Fontos még megemlíteni Dienes István 1964-es terepbejárását, amikor egy kisebb magaslatról Árpád-kori falu maradványait azonosította be.⁸

1996-ban a Nagy Gyula Területi Múzeumba került egy Pados Pál csorvási lakos által megtalált nagy számú leletegyüttes. A gyűjteményt Szatmári Imre lelőhelyenként határozta meg, térképre vetítette, illetve rövid összegzést írt a tárgyokról. Rengeteg Árpád-kori edénytöredék, bográcsöredék, késő középkori kályhacsempe-maradvány, egy fenőkö és egy S végű karika került be a múzeumba. Szatmári úgy gondolta, hogy Gerendás 1. számú lelőhelye és Telekgerendás 14. számú lelőhelye közösen adják ki a falu területét, tehát a telekgerendási részen előkerült középkori leletek a középkori faluhoz tartoznak.⁹

2.3. Késő középkor, kora újkor

Gerendás falut a 15. századi források már említik, először 1458-ban, amikor I. Mátyás király (1458–1490) a falut az Ábrahámfi családnak adományozta.¹⁰

A 16. század második felében a terület török fennhatóság alá került, a gyulai szandzsák 1567-es és 1579-es vámösszeírásában több információt is feljegyeztek a faluról: a családok

³ JUHÁSZ–TORDA-MOLNÁR 1971, 167–181.

⁴ ZSILINSZKY 1879, 158–159.

⁵ BANNER 1933, 69–70.

⁶ SZATMÁRI 2005, 115.

⁷ JANKOVICH 1991, 179–180.

⁸ KOVALOVSKI 1965, 178–179.

⁹ NGyTM RA 2022/2022.

¹⁰ CSÁNKI 1890, 651.

számát, a családfőket név szerint említve, emellett a fizetett adókat és a területről származó jövedelmeket is feltüntették.¹¹

2.4. A térség gazdasági háttere

A délkelet-magyarországi régió a 16. században az ország egyik textilgyártó központja volt. A középkor végére az Orosháza–Békéscsaba–Gyula térségben egy helyi és környékbeli igényeket kielégítő, főleg szűrposztóra szakosodott textilipar jött létre. A környék gazdasági potenciáljának növeléséhez hozzájárultak a kallómalmok, amelyeket az 1520-as években említettek először Gyula, Vári, Alabián és Békés helyek kapcsán. A török hódítás után a fejlődés tovább folytatódott, ennek talán a legfontosabb bizonyítéka, hogy Gyula 1566-os ostroma és az erdélyi csapatok 1573-as fosztogatásai ellenére a helyi lakosságszám fokozatosan növekedett egészen a század végéig.¹²

A helyi kallómalmok legtöbbje a hódítás után először a gyulai szandzsákbég birtokába, majd az 1570-es évek második felére már a budai beglerbég kezébe került. Azokat a malmokat, amelyek nem tartoztak a budai bég uralma alá, szpáhik és kisebb tisztviselők vették birtokba.¹³ Mindez azt bizonyítja, hogy ez a terület jelentős nyereséget hozhatott a birtokosa számára. A textilipar fejlődéséhez hozzájárult a juhállomány növekedése a területen.¹⁴ A nagyobb juhállomány nagymértékben függetleníthette a vidéket a külső nyersanyag-behozattól, és lehetővé vált a nagymértékű késztermékkivitel is.¹⁵

A térség virágkorának a 15 éves háború (1591–1606) vetett véget, amikor 1596-ban a török–tatár csapatok itt teleltek át, a vidéket teljesen felélték és feldúlták, emiatt a békési települések harmada végleg elnéptelenedett.¹⁶

3. Az ólomplombák kutatástörténete

Magyarország területén az első plombaleletek 1902-ben kerültek be a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe. Ezeket 1901-ben Juhász László publikációban közölte, helyesen értelmezve a tárgyak funkcióját. Ő úgy gondolta, hogy a plombákat csak pápai vagy a *templarius* szállítmányoknál használták.¹⁷ A másik tárgycsoportot Toch Manó ékszerésztől vásárolta meg a Nemzeti Múzeum, aki a tárgyakat középkori ólomplombákként határozta meg. Hét darab tárgy került be Toch révén a múzeumi gyűjteménybe, ebből öt biztosan plomba, lelőhelyük ismeretlen.¹⁸

Dokumentálható körülmények között először a második világháború után, Méri István nagykanizsai és móríci ásatásai során két plombát találtak. Az egyiken Méri angol címet figyelt meg, a másik darab kapcsán egy szegecs és lefaragott előlapot említett meg.

¹¹ KÁLDY-NAGY 1982, 193–196.

¹² PACH 2003, 94–115.

¹³ PACH 2003, 100–102.

¹⁴ PACH 2003, 104–105.

¹⁵ MORDOVIN 2018, 243–244.

¹⁶ BLAZOVICH 1985, 90.

¹⁷ JUHÁSZ 1901, 174–175.

¹⁸ MORDOVIN 2018, 25.

Méri felhívta a figyelmet a tárgyak gazdaságtörténeti vagy hadtörténeti jelentőségére, de azok funkcióját nem ismertette.¹⁹

A második világháború után a budai Várhegyen számos régészeti feltárás történt, amelyeket Gerevich László vezetett. Az itt talált három ólomplombát 1956-ban Huszár Lajos az éremleletekkel együtt ismertette. A plombákat a tanulmányban csomagzáró bárcának nevezte, véleménye szerint azokat külföldi küldeményekre teheték.²⁰ 1961-ben Huszár az addig ismert összes „angol jellegű” plombát összegyűjtötte az ország területéről, ekkor már textiláruk jelzéseiként írta le őket, és egyes silányabb kivitelű darabokról úgy gondolta, hogy hamisítványok lehettek.²¹ 1972-ben ismertette a diósgyőri várból előkerült nürnbergi plombát, de ezután már nem foglalkozott többet a témával.²²

1974-ben Endrei Walter az angol karasiáról és annak magyarországi jelenlétéről írt tanulmányában helyesen mutatta be a plombák használatát, jelentését. Munkájában Huszár Lajos 1961-es tanulmányát számos ponton vitatta, például a rózsabrázolások Tudor-rózsaként történő azonosítását és a plombák használati funkcióját.²³ Az 1970–1980-as években Endrei a plombakutatást jelentős forrásfeltáró munkával egészítette ki, emellett csatlakozott Geoff Egan angol régész kutatásaihoz is. 1982-ben egy Egannel közös tanulmányban kitértek a plombázás szokásának eredetére, funkciójára és európai elterjedésének kérdésére.²⁴ 1989-ben kiadta a *Patyolat és Posztó* című népszerűsítő könyvét, amelyben kiemelt figyelmet szentelt a plombáknak.²⁵ Endrei Walter kutatásaival párhuzamosan néhány esetben mások is közöltek plombákat, de ezek többnyire elemzés és értékelés nélküli ismertetések.²⁶

A leletközlések mellett a középkori magyar textilkereskedelem írásos forrásait is elkezdték feldolgozni. Az első feldolgozott forrás a *Budai Jogkönyv* volt, amelyben számos textilgyártó központot jegyeztek le. A jogkönyvet 1959-ben Mollay Károly gondozásában adták ki újra.²⁷ Ezzel indultak meg a források értelmező feldolgozásai, amelyek egyik legfontosabb alakja Székely György volt, aki először 1968-ban az angol és a németalföldi posztóimportot foglalta össze munkájában,²⁸ majd 1975-ben a német és a nyugati szláv területekről érkező textilimportot vizsgálta.²⁹ Ugyanekkor kezdte el tevékenységét Pach Zsigmond Pál is, aki a nyugatról érkező textilekről szóló írásos forrásokat vizsgálta.³⁰

Az 1990-es években megtorpant a magyarországi plombakutatás, csak néhány tárgyközlés történt az évtizedben. Fontos megemlíteni Ján Hunka szlovák régészt, aki 1999-ben a Szlovákiában talált plombákat felgyűjtötte és áttekintette, amihez bőséges szakirodalmi gyűjtést is végzett.³¹ Az 1990-es évek második felében Pach Zsigmond Pál több tanulmányban vizsgálta a magyarországi textilipart és kereskedelmet. Munkáiban kitért a debreceni

¹⁹ MÉRI 1954, 149.

²⁰ HUSZÁR 1956, 205–211.

²¹ HUSZÁR 1961, 187–194.

²² HUSZÁR 1972, 43–47.

²³ ENDREI 1974, 799–800.

²⁴ ENDREI–EGAN 1982.

²⁵ ENDREI 1989.

²⁶ MORDOVIN 2018, 28.

²⁷ MOLLAY 1959.

²⁸ SZÉKELY 1968.

²⁹ SZÉKELY 1975.

³⁰ PACH 1971.

³¹ HUNKA 1999.

posztószövő céh kiváltságlevele kapcsán a magyar minőségellenőrzésre,³² illetve tájegységek (Kassa,³³ Békéscsaba–Gyula³⁴) középkori és kora újkori posztógyártását dolgozta fel. Fontos megemlíteni még Szende Katalint, aki három szabad királyi város végrendeleteit dolgozta fel,³⁵ és Teke Zsuzsa³⁶ tanulmányát egy firenzei kereskedőről. Ezek a munkák segítséget nyújtanak a Magyarország területére érkező ólomplombák származási helyének meghatározásában.³⁷

Az ezredforduló után a plombakutatás újra lendületet vett a rengeteg ásatás és publikáció miatt. Vándor László és Kovács Gyöngyi 2002-ben közzétették a bajcsai feltárás anyagát, ahol öt plomba került elő (egy nürnbergi, négy angol jellegű). A plombák azonosításához Huszár Lajos munkáit használták fel, de az azóta előkerült, hasonló leletekre nem hivatkoztak.³⁸

A 2010-es években a plombakutatás újabb lendületet vett, ugyanis 2013-ban Mordovin Maxim megkezdte a Pápa–Fő téri ásatások során előkerült plombák közlését. Mordovin az e tárgyban írt első tanulmányában huszonhárom plombát közölt, nyolc szórványlelettel együtt.³⁹ A pápai kutatások miatt a kutatás intenzíven haladt, elkészült a leletanyagból szervezett kiállítás és annak leletkatalógusa,⁴⁰ majd ez alapján Mordovin megkezdte a sziléziai posztóplombák feldolgozását,⁴¹ emellett az angol jellegű tárgyak által kirajzolódó történeti háttérrel⁴² is önálló munkában foglalkozott.

4. A plombázás gyakorlatának megjelenése, elterjedése

A minőségszabályozás gyakorlata először a 13. században, a Németalfölddel határos német területeken dokumentálható. A 13. század végén a szabályozások egyes helyeken összetettebbé váltak, de a források nem szolgáltatnak részletes adatokat a különféle pecsétekről és jelölésekről. Ezzel kapcsolatban véli azt a nyugati kutatás, hogy az első plombák még viaszból készülhettek, és a szabályok bonyolultabbá válásával jelentek meg az ólomplombák.⁴³

A 14. században rengeteg írásos forrás született a szabályozásról és a termékek megjelenéséről, de gyakran nagyon bizonytalan, hogy ez hogyan történt.⁴⁴ 1348-ban Angliában elrendelték, hogy a megvizsgált termékeket a királyi hivatalnokoknak (*alnager*) kellett megjelölni, majd 1350-től az angol szabályozás már pecsétnek (*seal*) nevezi a jelzést. 1353-tól kötelezővé tették a plombákon a méretjelzés és a központi illetékszedő jelének feltüntetését. A 14. század utolsó két évtizedében az angol szabályozás kitért a takácsok és a kallózók jelzéseire is, ezek festett vagy varrott azonosítók lehettek, melyeket a plombák mellé helyeztek

³² PACH 1995.

³³ PACH 2000.

³⁴ PACH 1998.

³⁵ SZENDE 2004.

³⁶ TEKE 2007.

³⁷ MORDOVIN 2018, 30.

³⁸ VÁNDOR 2002.

³⁹ MORDOVIN 2013, 275–280.

⁴⁰ MORDOVIN 2016a.

⁴¹ MORDOVIN 2016b.

⁴² MORDOVIN 2016c.

⁴³ MORDOVIN 2018, 38.

⁴⁴ MORDOVIN 2018, 39.

fel a végre.⁴⁵ A 14. század végén keletkezett az első írásos adat, amely kimondja, hogy az ólompecségeket lenárura is használták.⁴⁶

A 14. század végétől kezdve az ólomplombák alkalmazása széles körben elterjedt egész Nyugat-Európában. Fontos újítást jelentett, hogy a hibásnak minősített végeket nem semmisítették meg, a megfelelő jelöléssel tovább lehetett értékesíteni azokat. A 15. század végétől kezdve egyre több városi szabályozás/kiváltságlevél említette meg a plombahasználatot. Az ekkoriban született városi kiváltságlevelekből az látszik, hogy a gyakorlat kezdeti időszakában csak a minőségi termékeket láttak el plombákkal, a középkor végére viszont már minden termékre helyeztek egyet.⁴⁷

A 16. században a szabályozások még részletesebbé váltak, aprólékosan rendelkeztek a plombák típusairól és használatáról. 1551–1552-ben Angliában a regionális szabályozás kötelezővé tette az olyan szövettűlét vizsgálatát és pecséttekkel ellátását, amelyeket eddig pecsételést nélkül is el lehetett adni, emellett a plombák képeit is egységesítették, majd 1566-tól kezdve a plombák külalakját is szigorúan meghatározták.⁴⁸

A 17. században a plombázás gyakorlata hanyatlásnak indult a túlszabályozások, a visszaélések, a korrupció miatt, illetve azért, mert a vevők a sok plombával ellátott termék között nem tudtak kiigazodni.⁴⁹ Magyarországon a 17. század második felétől megjelenő plombatípusok hazai eredetűek.⁵⁰

5. A gerendási plombák bemutatása

5.1. Katalógus

1. Angol jellegű plomba. Származási helye ismeretlen (Magyar Királyság?). Előlapja hiányzik, hátlapján három sziromsoros Tudor-rózsa látható, szirmain pöttyözés nyomai. Körben ékdíszes keretben körirat: GVILLELLMVS ALMANDETEE. Állapota ép, közepén lyukasztott. Mérete: 31 mm. Formai típus: rászorított. Keltezés: 16. század utolsó harmada [2. tábla 1].

2. Angol jellegű plomba. Származási helye ismeretlen (Magyar Királyság?). Előlapja hiányzik, hátlapján három sziromsoros Tudor-rózsa, szirmain pöttyözés. Körben, ékdíszes keretben körirat: GVILLELLMVS ALMANDETEE. Állapota töredékes, felülete enyhén kopott. Mérete: 30 mm. Formai típus: rászorított. Keltezés: 16. század utolsó harmada [2. tábla 2].

3. Angol jellegű plomba. Származási helye ismeretlen (Magyar Királyság?). Előlapja hiányzik, hátlapján három sziromsoros Tudor-rózsa, a szirmokon pöttyözés. Köriratrésze hiányzik. Állapota töredékes, jó megtartású. Mérete: 26 mm. Formai típusa: rászorított. Keltezés: 16. század utolsó harmada [2. tábla 3].

4. Angol jellegű plomba. Származási helye ismeretlen (Magyar Királyság?). Előlapja hiányzik, hátlapján három sziromsoros Tudor-rózsa, ékdíszes keretben körirat: LMVS. Állapota: töredékes, jó megtartású. Mérete: 23 mm. Formai típusa: rászorított. Keltezés: 16. század utolsó harmada [2. tábla 4].

5. Származási helye: Löwenberg (Lwówek Slaski, Szilézia). Előlapon növényi díszítés által keretelt kétsoros, humanista betűs felirat: LEWE[N]/BERG[H]. Állapota: jó megtartású, töredékes. Formai típusa: egyszegecses, henger alakú szegecses. Mérete: 20 mm. Keltezés: 16. század utolsó harmada [3. tábla 1].

⁴⁵ EGAN 1987, 17–18.

⁴⁶ MORDOVIN 2018, 40.

⁴⁷ Idézi: MORDOVIN 2018, 43.

⁴⁸ EGAN 1992, 33.

⁴⁹ ENDREI–EGAN 1982, 54.

⁵⁰ MORDOVIN 2018, 44.

6. Származási helye: Görlitz (Szilézia). Előlapon gyöngysorkeret nyomai, a minta erősen kopott, a hátlapján gótikus minuszulás felirat: for/gor. Állapota: viszonylag ép, felülete erősen kopott. Formai típusa: rászorított típus. Mérete: 27 mm. Keltezés: 16. század második fele [3. tábla 3].

7. Származási helye: Löwenberg (Lwówek Slaski, Szilézia). Előlapon növényi díszítéssel keretelt kétsoros, humanista betűs felirat: LEWE[N]/BERG[H]. Állapota: ép, felülete erősen kopott. Formai típusa: egyszegecses, nyújtott kúp alakú szegecses. Mérete: 21 mm. Keltezés: 16. század utolsó harmada [3. tábla 2].

8. Származási helye: Nürnberg (Bajorország). Előlapon gyöngysorkeretben a város címere látható: hasított, jobb oldalon birodalmi sas, baloldalt hármasharántpólya, hátoldala hiányzik. Állapota ép, jó megtartású. Mérete: 32 mm. Formai típusa: egyszegecses, hengeres szegecses. Keltezés: 16. század második fele [4. tábla 1].

9. Származási helye: Ulm (Bajorország). Előlapján a város vágott címere gyöngykörkeretben, hátlapján jobbra néző, egyfejtű sas, függőlegesen hasítva. Állapota: jó megtartású, ép. Formai típus: egyszegecses, hengeres szegecses. Keltezés: 16. század második fele [4. tábla 2].

10. Származási helye: ismeretlen (Köln? Trier?). Előlapján egy szent képe, hátlapján templomépület látható. Állapota: ép, felülete erősen kopott. Formai típusa: egyszegecses, hengeres alakú szegecses. Mérete: 17 mm. Keltezés: 15. század–16. század első harmada [5. tábla 1].

11. Származási helye: ismeretlen (Köln?). Előlapján püspöki süveg, hátlapján keresztben püspöki jogar és kereszt. Állapota ép, jó megtartású. Mérete: 23 mm. Formai típusa: egyszegecses, tömör hengeres szegecses. Keltezés: 15. század vége–16. század első harmada [5. tábla 2].

12. Származási helye: ismeretlen (Német-római Birodalom?). Előlapja hiányzik, hátlapján gyöngysorkeretben körirat: STA[...]T ZEROW, középen gyöngysorkeretben minta, de az áttörés miatt nem kivehető. Állapota töredékes, jó megtartású. Formai típusa: egyszegecses. Keltezés: 16. század [5. tábla 3].

13. Származási helye: ismeretlen (Görlitz?). Előlapja erősen kopott, minta nem figyelhető meg, hátlapján nincs minta. Állapota ép, felülete erősen kopott. Mérete: 26 mm. Formai típusa: egyszegecses, hengeres szegecses. Keltezés: 16. század utolsó harmada [6. tábla 1].

14. Származási hely: ismeretlen (Nürnberg?). Előlapja hiányzik, hátlapján gyöngysorkeretben körirat: LENNANS, középen oroszlán vagy sas. Állapota: jó megtartású, töredékes. Mérete: 28 mm. Formai típusa: egyszegecses vagy rászorított. Keltezés: 16. század második fele [6. tábla 2].

15. Származási hely: ismeretlen (Német-római Birodalom?). Előlapján gyöngysorkeretben körirat: [...]IERR [...] CHT, középen gyöngysorkeretben minta. Átlyukasztott, hátlapja hiányzik. Állapota: töredékes, felülete erősen kopott. Mérete: 40 mm. Formai típusa: egyszegecses vagy rászorított. Keltezés: 16. század [6. tábla 3].

16. Származási hely: ismeretlen. Előlapján gyöngysorkeretben körirat: WA, középső minta nem látszódik. Állapota: töredékes, felülete kopott. Mérete: 20 mm. Formai típusa meghatározhatatlan. Keltezés: 16. század [6. tábla 4].

5.2. Angol jellegű plombák [2. tábla]

Az angol posztót a magyar írásos források a 15. század első felében említették meg először, a *Budai Jogkönyvben von Lundischen* tétel alatt.⁵¹ Az 1436–1437-es *Siebenlinder-listában* Englisch és Lündisch néven szerepeltek az angol áruk. Emellett a 15. századi városi számadásokban is felbukkant az angol posztó.⁵²

⁵¹ BLAZOVICH–SCHMIDT 2001, 424.§.

⁵² SZÉKELY 1968, 27.

Az angliai posztóimport a 16. században erős fellendülésnek indult. A termékválaszték kiszélesedett, olcsó karasiát és drága fájlondist is lehetett vásárolni. Angliából a 15. század végétől a posztót többnyire nyersen exportálták, a gyártási folyamatot már a németalföldi és német városokban (például Nürnberg) fejezték be, ennek kapcsán az angol források úgy nyilatkoztak, hogy hazai posztógyártás előkészítési folyamata elmaradt a flamand és itáliai területek magas színvonalától. Egy 16. századi nürnbergi szabályozás alapján feltételezhető, hogy az angol eredetű, de máshol kikészített posztóra a legutóbbi feldolgozási hely plombája került fel. A magyar forrásokban számos helyen említik a különböző minőségű angol posztókat, például a Nádasdy család levelezéseiben és a bártfai számadásokban, de találkozzunk velük Sárospatak és Kassa kapcsán is.⁵³

Az angol posztó magyarországi jelenléte a 15 éves háború idején csökkent, ekkoriban az importált angol textiláru minősége egyre silányabb volt, amelyre rendszeresen panaszkodtak a vásárlók. Emellett a 16. század második felétől elkezdtek Sziléziában is készíteni angol jellegű posztót, sőt 1608-ban a források magyarországi karasiát is említettek. A minőség csökkenésében nagy szerepet játszhatott az angol termékek hamisítása,⁵⁴ amelynek egyik központja éppen az Orosháza–Békés–Gyula-vidék lehetett. A magyar források az angol textileket 1640 után már nem említették.⁵⁵

Orosháza környékén nagy számban került elő Tudor-rózsás plomba. A tárgyak a címerek és a megmaradt kétoldalas plombák alapján I. Erzsébet uralkodásának (1559–1603) időszakra keltezhetők.⁵⁶ A plombák többségén GVILLELMVS ALMANDETE körirat olvasható, a típusnak vannak elírt vagy hibás felíratú változatai is. A Tudor-rózsás plombák töredéke rendelkezik szegeccsel, a többség sima vagy átfűrt felületű volt, tehát bálazáró funkciójuk volt. Ilyen típusú plomba nem ismert az Angol Királyság területéről, amely megerősíti Huszár Lajos elméletét, miszerint a típus nem angliai eredetű.⁵⁷ Emellett a helyesírási hibák és egyes darabok gyenge címerkidolgozása Mordovin Maxim szerint felveti a darabok hamisítvány voltát. Az angol jellegű plombák több mint háromnegyede a középkori Magyar Királyság területéről került elő, a többi lelet szétszóródik Európa területén. A Magyar Királyság határain kívül előkerült darabok évszámosak, míg Magyarországról egyelőre nem ismeretek ilyen darabok. Az eddigi adatok alapján úgy tűnik, hogy az 1570–1590-es évek közötti két évtizedben a budai beglerbég tudtával, akár finanszírozásával a Körös–Tisza–Maros-vidéki textilgyártók elkezdtek angol jellegű posztókat gyártani, amelyre ezeket a plombákat helyezték. A termékkel a végvári zsoldosokat fizették ki, az elszámolásban drágább angol posztóként tüntették fel őket.⁵⁸ Az orosházi plombahamisítások alapja egy évszám nélküli vagy egy 1570-es keltezésű darab lehetett, amelyet egészen a vidék 1596-os pusztulásáig használtak.⁵⁹

Gerendás 1. lelőhelyről négy angol jellegű plomba került elő, ezek közül egy ép, a másik három darab töredékes állapotban. Közös bennük a Tudor-rózsa motívum. Három plombán

⁵³ SZÉKELY 1968, 28.

⁵⁴ ENDREI 1974, 791–792.

⁵⁵ ENDREI 1974, 803.

⁵⁶ MORDOVIN 2018, 249.

⁵⁷ HUSZÁR 1961, 188.

⁵⁸ MORDOVIN 2016c, 109–113.

⁵⁹ MORDOVIN 2018, 241.

megfigyelhető a GVILLELMVS ALMANDETE felirat, de feltehetőleg a negyedik darabon is ez a körirat szerepelt. Előlapját egyiknek sem találták meg. A történeti adatok és párhuzamok alapján a 16. század utolsó harmadára datálhatjuk a tárgyakat.

5.3. Löwenbergi plombák [3. tábla 1, 2]

Löwenberg városának posztóipara a középkor végén indult fejlődésnek, virágkorát a 16. században élte.⁶⁰ A lengyel területekről több írásos forrás is származik a várossal kapcsolatban, ilyen például egy 1541–1542-es adat, amikor a sieradzi hivatalnokokat löwenbergi posztóval fizették ki.⁶¹ 1554-ben Löwenberg több posztógyártó várossal együtt kapott kiváltóságokat.⁶² Termékeiket a boroszlói piacon is árulták, ahonnan áruikat távolabbi területekre is exportáltak, valamint a késztermékek mellett gyapjúkivitelük is jelentős volt.⁶³ Löwenberg a harmincéves háború (1618–1648) idején indult hanyatlásnak, ami a plombák keltezésének felső határát adja meg.⁶⁴

A magyarországi írott források feldolgozásának kezdetén a város nevének beazonosítása problémákba ütközött, ugyanis a nürnbergi és a löwenbergi termékek írásmódja hasonló formában jelenik meg a forrásokban: löremberger vagy lemberger.⁶⁵ 1539-ben I. Ferdinánd (1526–1564) rendeletében megemlíti a lembergi posztót, amely a sziléziai áruk között a legolcsóbbak közé tartozott.⁶⁶ A török vámnaplókban is felbukkannak a lörembergi szövetek, amelyeket olcsóbb vámértékük alapján lehetett löwenbergi áruként azonosítani.⁶⁷ A forrásbeli elnevezésükről összességében elmondható, hogy amennyiben egy olcsóbb textilt említene meg ezeken az elnevezéseken, az valószínűleg Löwenberg termékeire vonatkozik.⁶⁸ 1602-ből származik az utolsó forrás, amely Almássy István kassai kereskedő lőcsei bevásárlása kapcsán említi meg a löwenbergi termékeket.⁶⁹

Bár a legtöbb plombán szerepel a város szimbólumaként értelmezhető oroszlán, mellette egy sassal, a deformált, töredékes leletek azonosításában ez nem nyújt sok segítséget, így majdnem az összes darabot a rajtuk lévő feliratok alapján lehetett azonosítani. A felirat a rekonstruálható esetekben LEWENBERGK-ként olvasható, amit kétféleképpen tüntettek fel a plombákon: LE/WEN/BER/GK és LEWEN/BERGK. A plombák azonos méretűek és anyagúak, a felirat antiqua típusa is megegyezik. A kutatás a Kunágotán előkerült darab alapján azt feltételezi, hogy a kétsoros feliratos plombán lehetett évszám, de ebből nem lehet biztosan kronológiai vagy minőségbeli eltérésre következtetni, mert nem tudjuk, hogy az összes kétsoros plomba évszámos volt-e.⁷⁰

⁶⁰ MORDOVIN 2018, 194.

⁶¹ MACZAK 1952, 253.

⁶² MORDOVIN 2018, 194.

⁶³ MACZAK 1955, 42, 219, 238, 266.

⁶⁴ Idézi: MORDOVIN 2018, 194.

⁶⁵ MORDOVIN 2018, 194.

⁶⁶ TEKE 1989, 84.

⁶⁷ PACH 1997, 6–7.

⁶⁸ KÁLDY-NAGY 1965, 31.

⁶⁹ KERESKES 1902, 211.

⁷⁰ MORDOVIN 2018, 195.

Gerendás területéről két löwenbergi plomba került elő, mindkettőn kétsoros felirat figyelhető meg, azonban évszám nem látható rajtuk. Mindkét darab egyszegecses, a szegecsek formája hengeres. Egyoldalasak, egyiknek sem találták meg a hátoldalát. A plombák keltezésének felső határa 1596, a párhuzamok alapján a 16. század utolsó harmadára datálhatók. Párhuzama a Kunágotán előkerült darab, illetve néhány szórványlelet.

5.4. Görlitz [3. tábla 3]

Görlitz város áruait a magyar források 1438-ban említették meg először a felvidéki városok és a pozsonyi harmincadvám kapcsán.⁷¹ A 16. század legelején kereskedőirtásaság közvetítette a görlitzi textilárukat a nagyváradi és debreceni piacokra.⁷² A század második felében több felvidéki városban, például Kassán, Bártfán és Eperjesen a sziléziai posztóimport nagy részét a görlitzi termékek tették ki.⁷³ Magyarországi jelenlétének felső határaként jelen ismereteink szerint a 15 éves háborút tekintjük, de valószínű, hogy olcsó görlitzi textileket a 17. században is szállították a magyar piacokra.⁷⁴

Gerendás falu területéről egy darab került elő. A plomba egyoldalas, rajta *forder* vagy *gorlic* felirat olvasható. A *forder* szó Mordovin Maxim szerint a termék jellegére, az alsó sorban lévő *gorlic* szó a város nevére vonatkozhat. Mordovin szerint elképzelhető, hogy a *forder* kifejezés Görlitz olyan városrészére vonatkozik, ahol készítettek posztótermékeket, erre a feltételezésre azonban nincs írásos bizonyíték.⁷⁵ A gerendási darabot a 16. század második felére keltezhetjük.

5.5. Nürnberg [4. tábla 1]

Nürnberg posztótermékeinek legkorábbi említése az 1457–1458-as pozsonyi vámnaplóban található, a közepes vámértékű termékek között.⁷⁶ A pozsonyi vámnaplón kívül említik még Nürnberg termékeit Sopron 1460–1463-as városi árszabásában,⁷⁷ az 1483-as soproni vámnaplóban⁷⁸ és a század végi erdélyi szász városi forrásokban.⁷⁹ A 16. század elején megnőtt a nürnbergi posztóbehozatal, a vámnaplókban kétféle posztóminőséget lehet elkülöníteni: a hosszú és drágább, valamint a rövidebb és olcsóbb termékeket. Az 1540-es évekre a Magyarországra érkező jobb minőségű posztók háromnegyede már innen származott.⁸⁰ A század második felében a nürnbergi közepes minőségű posztók is széles körben elterjedtek az országban, még a hódoltság területére is szállították őket.⁸¹ Az írásos forrásokban 1601-ben említik utoljára a nürnbergi textileket, a kassai városbíró bécsi vásárlási jegyzékében.⁸²

⁷¹ SZÉKELY 1975, 789–790.

⁷² PACH 1971, 30–31.

⁷³ Idézi: MORDOVIN 2018, 186.

⁷⁴ MORDOVIN 2018, 189.

⁷⁵ MORDOVIN 2018, 187.

⁷⁶ SZÉKELY 1975, 779.

⁷⁷ HÁZI 1943, 212.

⁷⁸ HÁZI 1934, 317.

⁷⁹ SZÉKELY 1975, 779.

⁸⁰ EMBER 1988, 77–78.

⁸¹ SZÉKELY 1975, 781.

⁸² KERÉKES 1902, 201.

Magyarország területéről idáig 61 darab nürnbergi ólomplomba került elő. A rajtuk megfigyelhető minták alapján négy csoportba lehet osztani őket. Az első csoportba azok a tárgyak tartoznak, amelyek előlapján Szent Lőrinc-ábrázolás látható, hátlapján pedig NUE/REMBE/RG felirat olvasható. A második csoport plombáinak előlapján és hátlapján is a város hasított címere figyelhető meg. A harmadik és negyedik csoport előlapján ugyanúgy a város hasított címerét tüntették fel, azonban a hátlapjukon növényi keretben lévő N és W betűk különböztetik meg őket egymástól.⁸³

A gerendási fémkeresős kutatások kapcsán előkerült darabnak csak az előlapját találták meg, melyen a város hasított címere látható, de ez alapján egyik csoportba sem lehet besorolni. A plombát a történeti adatok alapján a 16. század második felére keltezhetjük.

5.6. Ulm [4. tábla 2]

Ulm városnak már a 14. századtól voltak kereskedelmi kapcsolatai a Magyar Királlyal, de középkategóriás posztótermékeik csak a 15. századtól mutathatók ki.⁸⁴ A 16. század elejétől gyakrabban említették a város posztótermékeit, az 1510-es években a Funck kereskedőársaság ulmi gyolcsokat is szállított.⁸⁵ A török korban az ulmi áruk minősége fokozatosan romlott, de vámnaplókban, jegyzőkönyvekben és személyes iratokban továbbra is szerepeltek.⁸⁶ Az ulmi árut írásos forrásokban 1602-ben említették utoljára.⁸⁷

Magyarország területéről 44 ulmi plomba került elő, ezek három típusba oszthatók. Mindhárom csoport előlapján gyöngykörös keretben a város címere látható, a hátlapon jobbra néző, egyfejű sas ábrázolás figyelhető meg, ami lehet hasított is, emellett a hátlapon VLM felirat is előfordulhat. A három csoport között kronológiai különbség nincs.⁸⁸

A gerendási fémkeresős anyagból előkerült egy darab plombán a hátlapon hasított sas lehetett, így a második csoportba osztható. A plombát a 16. század második felére datálhatjuk.

5.7. Ismeretlen típusú plombák [5–7. tábla]

A Gerendás 1. lelőhelyről előkerült 16 plombából 7 ismeretlen, új típusokba sorolható, amelynek jelenleg nem ismert párhuzama sem Magyarország területéről, sem a külföldi leletanyagban.

5.7.1. Kat. 10. [5. tábla 1]

A plomba előlapján egy szent képe látható, aki valamiféle tárgyat tart a kezében, a hátlapon egy vár- vagy templomábrázolás figyelhető meg. A plomba azonosítását városcímerek és írásos források használatával kíséreltem meg.

⁸³ MORDOVIN 2018, 142–143.

⁸⁴ MORDOVIN 2018, 158.

⁸⁵ ENDREI 1989, 140.

⁸⁶ ENDREI 1989, 150–151.

⁸⁷ KERESKES 1902, 209.

⁸⁸ MORDOVIN 2018, 159.

Az előlapon ábrázolt szentnek csak a sziluettje, illetve ruhafodrai figyelhetők meg. A plomba hátlapján egy épületábrázolás található, amelyet templomként és várként is értelmezhetünk. Amennyiben templomként azonosítjuk, a plomba valószínűleg olyan egyházi központból származik, amely textilgyártással is foglalkozott. Ilyen városok voltak például Trier és Köln.

A kölni árut a 14. század utolsó harmadában említik először,⁸⁹ de már korábban is jelen volt a magyar piacokon. Az 1390-es évektől a források egyre gyakrabban szólnak a kölni textilekről.⁹⁰ A *Budai Jogkönyv* és a *Siebenlinder-lista* közepes minőségű áruként írja le a termékeket.⁹¹ A 15. század legvégétől már alig említették meg a kölni posztót, 1542 után a neve eltűnik a forrásokból.⁹² Köln és Trier városából ismerünk plombákat, de ezek nem rokoníthatók a gerendási darabbal. A plombát a 15. századtól a 16. század első harmadáig datálhatjuk.

5.7.2. Kat. 11. [5. tábla 2]

A plomba előlapján egy püspöki süvegábrázolás látható, a hátlapján lévő szegecsen megfigyelhető a hátlap mintájának maradványa: két, egymáson keresztbe helyezett tárgy. Meghatározását heraldikai szempontból közelítettem meg. A plomba a Német-római Birodalom területén, egy egyházi fennhatóság alatt lévő textilgyártó városban készülhetett. Úgy gondolom, hogy a tárgy valószínűleg Kölnből származik, mivel a város címerében megjelenik a püspöki süveg a címer felett és a címerpajzs mögött keresztbe tett kereszt és jogar motívum. A gerendási darabot a 16. századra datálhatjuk.

5.7.3. Kat. 12. [5. tábla 3]

A plomba hátlapján gyöngysoros keretben STA[.]T ZEROW felirat olvasható. A plomba közepén található minta hiányzik, talán két, keresztbe tett kulcs lehetett. Származási helyét hiányossága miatt nem lehet beazonosítani. A plombát a 16. századra keltezhetjük, közelebbi datálás egyelőre nem lehetséges.

5.7.4. Kat. 13. [6. tábla 1]

A tárgy erősen kopott, előlapján és hátlapján nem vehető ki minta. A plombát alakja alapján talán Görlitz városához lehet kötni, a Gerendásról előkerült hasonló darabbal együtt a 16. század második felére keltezhetjük.

5.7.5. Kat. 14. [6. tábla 2]

A plomba előlapja hiányzik, a hátlap közepén oroszlánként vagy sasként azonosítható állatábrázolás látható. Szélén felirat olvasható: LENNANS, amely talán a lenvászonra utalhat.

⁸⁹ SZÉKELY 1975, 769.

⁹⁰ MORDOVIN 2018, 128.

⁹¹ BLAZOVICH-SCHMIDT 2001, 534.

⁹² MORDOVIN 2018, 129.

A plombán egy díszes N betű is látható. Mindezek alapján úgy vélem, hogy a plomba Nürnberg városából származhat.

A nürnbergi termékek szabályozásáról szóló adatokat Mordovin Maxim ismertette és rendezte táblázatba a német szakirodalom alapján. A táblázatból kiderül, hogy az oroszlanos jelölésű plombák 1488–1562 közötti barhentszabályozásokhoz köthetők. 1562 után egyéségetítették a barhent- és a vászontermékek szabályozását, emiatt az oroszlanjelzést sasra cserélték.⁹³ Ez alapján a plomba a 16. század második felére, valószínűleg az 1560-as évek utánra datálható.

5.7.6. Kat. 15. [6. tábla 3]

A plombának itt is csak a hátlapja van meg, rajta gyöngysorkeretes felirat olvasható: [...] IERR [...] CHT. A tárgy közepén 6 vonal fut a széle felé. A származási helyét a minta és a felirat hiányossága miatt nem lehet meghatározni, annyi bizonyosnak tűnik, hogy a Német-római Birodalom területéről került hazánkba. A plomba a 16. századra keltezhető, pontosabb meghatározás párhuzamok hiányában nem lehetséges.

5.7.7. Kat. 16. [6. tábla 4]

A plomba erősen töredékes, nem tudni, hogy elő- vagy hátlap darabja-e. A töredéken gyöngysorkeretes felirat olvasható: WA. A középső minta és a felirat sem rekonstruálható. Nem lehet semmilyen formai csoportba, városhoz, készítési folyamathoz besorolni. A plomba valószínűleg a 16. századra datálható, de párhuzamok hiányában a pontos meghatározás nem lehetséges.

6. A magyar külkereskedelem írásos forrásai a 16. században

Mivel a plombák a textilkereskedelem meghatározó tárgyi emlékei, érdemes megvizsgálni az ezzel kapcsolatos írásos emlékeket is. A 16. században magyar területekre érkező importposztókról a magyar vámnaplók és a török mukátaa-defterek szolgáltatnak fontos információkat.

6.1. A magyar harmincadnaplók adatai

A 16. századi magyar külkereskedelem írásos forrásaival már számos kutató foglalkozott. Ember Győző munkájában osztályozta a nyugati kereskedelmi forgalomban lévő árukat export és import alapján, emellett a szállítmányokkal és a közvetítő kereskedőkkel is behatóbban foglalkozott. Az árucikkeket három csoportba osztotta: behozatali, kiviteli és közös. A közös csoportba tartozó áruk a behozatalban és a kivitelben egyaránt részt vettek.⁹⁴

Ember sok fontos adatot közölt a textilkereskedelemről is. A különféle textileket a behozatali árucsoportba osztotta, mert a magyar állam csak elhanyagolható mennyiségben

⁹³ MORDOVIN 2018, 140.

⁹⁴ EMBER 1985, 67.

exportált posztótermékeket.⁹⁵ A magyar vámkönyvekben megjelenő posztókat értékük alapján három csoportba sorolta. A drágább termékcsoportba tartoztak az itáliai és németalföldi posztók, például a bergamói, a londoni vagy a stameti. A közepes árértékűbe sorolhatók a német birodalmi termékek, például a nürnbergi vagy az aacheni posztó, de ebbe a csoportba tartozott a karasia is, amely angliai eredetű termék. Az olcsóbbak közé tartoztak egyes itáliai és sziléziai termékek, például a boroszlói, iglaui, görltzi és a veronai posztók.⁹⁶ Emellett azt is megállapította, hogy a textilbehozatal többsége a Német-római Birodalom, Szilézia és Morvaország területéről származik.⁹⁷

A 16. század első feléből fontos, textilvereskedelemmel kapcsolatos írásos forrásokat ismerünk Szlavónia területéről, amelyekkel Teke Zsuzsa foglalkozott. Munkájából kiderül, hogy a 16. század első felére az itt áthaladó délnyugati kereskedelmi útvonal jelentőségében csak alig maradt el a nyugati és északnyugati útvonalaktól, a teljes kereskedelmi forgalom egyötöde ezen a területen zajlott le.⁹⁸ 1539-ben I. Ferdinánd (1526–1564) rendeletben szabályozta a horvát és a szlavón vámolási gyakorlatot. A vámszabályozásból kiderül, hogy a térségben megjelentek a nagy értékű, végenként akár 5–10 forintos vámértékű szövetek, emellett szembevetendő az olasz termékek túlsúlya a különféle sziléziai, morva és délnémet posztókkal szemben.⁹⁹

A szlavón területek szövetbehozatalának összetételéről fontos adatokat szolgáltatnak az 1545–1558 közötti zágrábi harmincadjegyzékek. A zágrábi behozatal nagy részét itt is a különféle olcsó textilek adták, azonban a délnémet, morva és sziléziai termékekkel szemben itt az olcsóbb olasz szövetek, például a bergamói és a veronai, és ezek mellett az angol karasia domináltak. A zágrábiak a szomszédos szlovén és stájer városokból szerezték be áruikat, ahol a kínálat nagy részét az itáliai textilipar termékei adták. Ezen megállapítás alól kivétel a karasia, amelynek fokozott jelenléte azzal magyarázható, hogy Nürnberg és Frankfurt mellett Velence volt a legnagyobb elosztó központja. Teke ez alapján úgy gondolta, hogy a század első felében a magyar területekre szállított karasia jelentős része a szlavóniai harmincadokon keresztül, velencei közvetítéssel érkezhett az országba.¹⁰⁰

6.2. A török vámnaplók adatai

A törökök által elfoglalt területeken röviddel birtokbavételük után megkezdődött az adó- és vámrendszer kiépítése, erre jó példa Székesfehérvár városa, amely 1543. szeptember 3-án került török kézre, de az első adófizetőt már szeptember 21-én bejegyezték.¹⁰¹ A Hódoltság első időszakából, tehát a 16. század második feléből ismert vámnaplók, más szóval defterek fontos információkat szolgáltatnak az egyes mukáta-körzetek adóból és vámból származó jövedelméről. Ilyen vámnaplók maradtak fent például Tolnából, Vácról, Budáról és Szolnokról.

⁹⁵ EMBER 1985, 99.

⁹⁶ EMBER 1985, 77.

⁹⁷ EMBER 1985, 78.

⁹⁸ TEKE 1989, korábbi irodalommal.

⁹⁹ TEKE 1989, 84–85.

¹⁰⁰ TEKE 1989, 88–89.

¹⁰¹ PACH 2003, 73.

6.2.1. Az 1553-as tolnai török vámnapló

A dokumentum az 1553. év március–augusztus közötti időszakának jövedelemjegyzéke. A bejegyzésekben már jelen vannak azon külföldi textiltermékek, amelynek plombái megtalálhatók magyar területeken. Az is látszik, hogy a magyar kereskedők ugyanazokat a posztófajtákat forgalmazták a tolnai vámon, amelyek a zágrábi, váci és az 1570–1571-es budai vámnaplókból is előfordulnak.¹⁰²

1553-ban a tolnai vámon ezer vég nyugati eredetű posztó haladt át, kizárólag magyar szállítók révén. Ez a nagy mennyiségű textilbehozatal összefüggésben van az 1550-es években fellendülő mezőgazdasági termeléssel, ami miatt a mezőgazdasági termelők és a parasztság vásárlóereje megnőtt,¹⁰³ így a nyugati posztók iránti igény is megnövekedett. A vásárlók főleg a közepes minőségű posztótermékeket keresték. Közülük a jó minőségűek közé tartoztak a bergamói (borgomán) és a stamet szövetek, a boroszlói és a kisznicér termékek a rosszabb kivitelűek közé számítottak, a két csoport közötti minőséget pedig a karasia és a különféle délnémet (nürnbergi) termékek képviselték. Mindebből azt láthatjuk, hogy a tolnai török váma délnyugat és észak-északnyugat felől is érkeztek posztótermékek.¹⁰⁴

6.2.2. Az 1558–1561 közötti váci vámnaplók

A váci vámnaplók feljegyzéseiben mennyiségükkel és gyakori előfordulásukkal is kiemelkednek a sziléziai, cseh és délnémet szövetek. 1558–1559-ben a török vámhelyeken rengeteg textil áramlott át, legnagyobb mennyiségben boroszlói és iglaui termékeket szállítottak a Hódoltság területére. A nürnbergi textilek és az angol karasia is nagyobb mennyiségben szerepelnek a vámnaplóban, bár nem olyan nagy számban, mint a sziléziai posztótermékek. A fenti négy szövetfajta kívül sokkal kisebb mennyiségben, de vámoztattak bergamói szövetet is.¹⁰⁵ A vámnaplóból kirajzolódó állapot nagyon hasonlít a tolnai vámból ismert képre.

Összességében elmondható, hogy a török vámokra délnyugat és észak-északnyugat felől is nagy mennyiségben érkeztek textilárúk. A vámnaplóból ismert textilek többnyire közepes minőségűek, főleg a délnémet, morva, sziléziai és itáliai területekről származnak, az angol karasia az itáliai árukkal együtt érkezett az országba.

7. Összegzés

Összességében elmondható, hogy a Körös–Tisza–Maros-vidékről előkerült több száz plomba bizonyítja a térség virágzó gazdaságát, amely a török hódítás után is folytatódott, egészen a 16. század végéig. A térségbe sziléziai, morva és délnémet olcsó és közepes minőségű textiltermékek érkeztek. Legnagyobb arányban az olcsóbb sziléziai textilek voltak jelen, ezt igazolják az orosházi térségben talált sziléziai eredetű plombák is, de nagy mennyiségű német

¹⁰² PACH 2003, 77.

¹⁰³ A vásárlóerő növekedése az egész hódoltsági területre jellemző.

¹⁰⁴ PACH 2003, 77.

¹⁰⁵ VASS 1972, 140–141.

birodalmi textiláru is eljutott ide.¹⁰⁶ A Gerendáson talált két-két löwenbergi és görlitzi, két nürnbergi, egy ulmi és egy kölni plomba is beleilleszkedik ebbe a képbe.

Ugyanebben a régióban rengeteg angol jellegű plombát találtak, a gerendási fémkeresős anyagban négy darab képviseli a típust. Az angol jellegű plombákat helyben készült textilekre rögzítették, így a silány minőségű terméket magas haszonnal el tudták adni. Az angol jellegű posztó gyártása valószínűleg a török adminisztráció tudtával, akár hathatós támogatásával történhetett.

A gerendási középkori falu területéről előkerült azonosítatlan típusú plombák származási helyei ismeretlenek, de valószínűnek tűnik, hogy középkategóriás vagy olcsóbb termékeket jelölhettek. Az ismeretlen típusú plombák kapcsán nem szabad elvetni az itáliai származás lehetőségét. A Magyar Királyság területére a 12. századtól érkeztek jó minőségű itáliai termékek, a két legfontosabb textilgyártó központ Firenze és Velence volt. A firenzei áru a 14. század első harmadában jelent meg nagyobb arányban a magyar piacokon, jelenléte az 1520-as évek végéig töretlen. A firenzei textilipar az 1520-as évek végén válságba került, a piacokon felszabadult pozíciókat a velencei kereskedők gyorsan betöltötték. A magyar harmincad- és török adóösszeírásokban említenek bergamói (borgomán) és a veronai árut is, amely városok a 15. századtól velencei fennhatóság alatt álltak.¹⁰⁷ Az esetleges itáliai származás bizonyíthatja, hogy áruik kisebb mennyiségben ugyan, de eljutottak a hódoltság területére a 16. század második felében, de ennek bizonyításához több hasonló leletre van szükség. Az is valószínű, hogy az ismeretlen eredetű plombák olyan új textilgyártó központokat jeleznek, amelyek az írásos forrásokban nem jelennek meg. Mindenesetre további publikációkra, kutatásokra van szükség a plombák pontosabb meghatározásának érdekében.

IRODALOM

- BANNER 1933 = Banner B.: Középkori gölöncsér-kemence Békéscsabán. *Néprajzi Értesítő* 25 (1933), 69–73.
- BLAZOVICH 1985 = Blazovich L.: *A Kőrös-Tisza-Maros középkori településrendje*. [Dél-alföldi Évszázadok 1.] Békéscsaba–Szeged 1985.
- BLAZOVICH–SCHMIDT 2001 = *Buda város jogkönyve II*. Közr.: Blazovich L. – Schmidt J. Szeged 2001.
- CSÁNKI 1890 = Csánki D.: *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. I. kötet*. Budapest 1890.
- DIENES 1965 = Dienes I.: A honfoglaló magyarok. In: *Orosháza története és néprajza I*. Szerk.: Nagy Gy. Orosháza 1965, 136–174.
- EGAN 1987 = Egan, G.: *Provenanced Cloth Seals*. London 1987.
- EGAN 1992 = Egan, G.: *Leaden Cloth Seals. Finds Research Group 700-1700*. London 1992.
- EMBER 1988 = Ember Gy.: *Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén*. Budapest 1988.
- ENDREI 1974 = Endrei W.: Az angol karasia Magyarországon. *Századok* 108 (1974), 785–806.

¹⁰⁶ MORDOVIN 2018, 244–252.

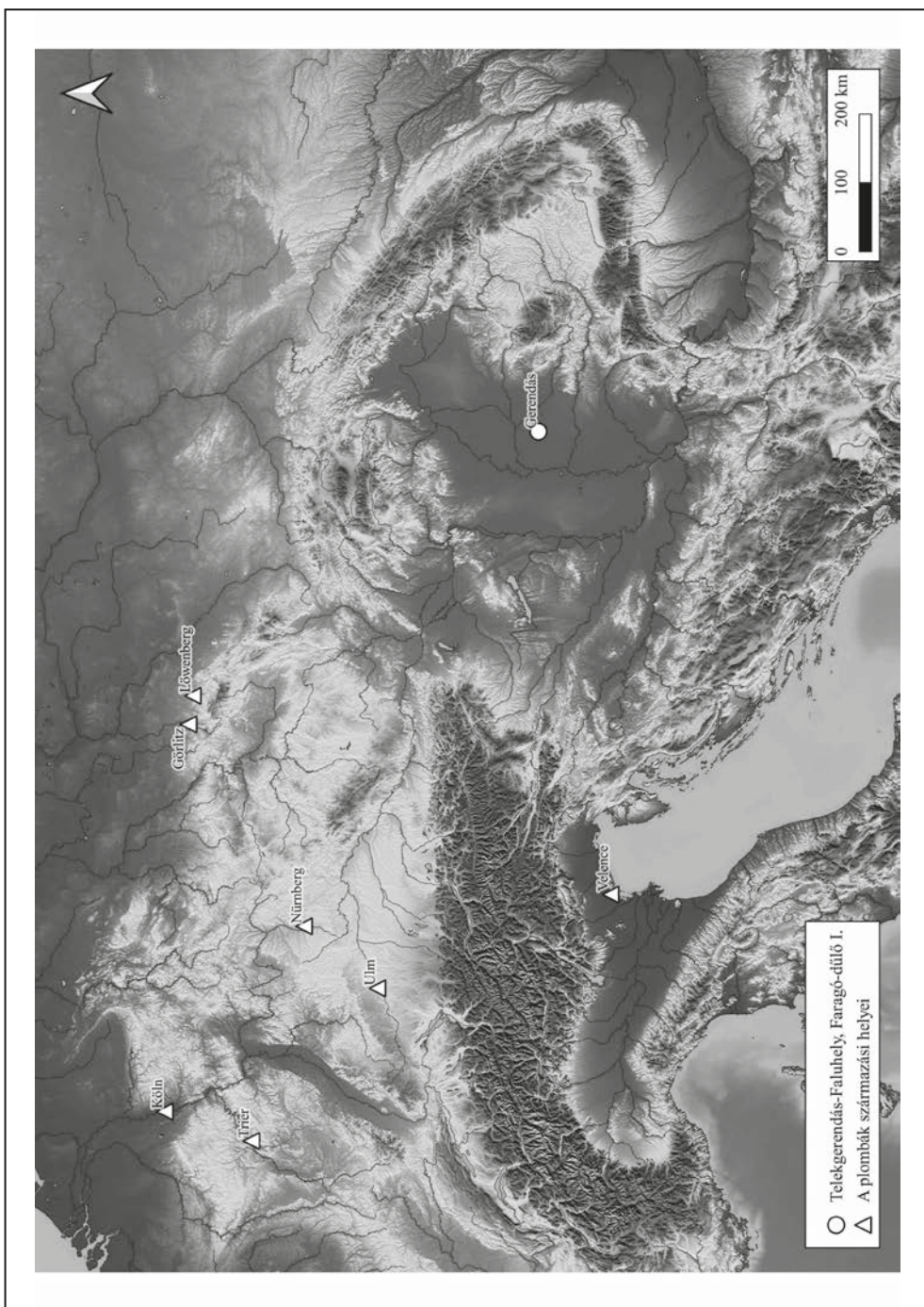
¹⁰⁷ MORDOVIN 2018, 211–223.

- ENDREI 1989 = Endrei W.: *Patyolat és Posztó*. Budapest 1989.
- ENDREI–EGAN 1982 = Endrei, W. – Egan, G.: The Sealing of Cloth in Europe, with Special Reference to the English Evidence. *Textile History* 13 (1982), 47–75.
- HÁZI 1934 = *Sopron szabad királyi város története II/4*. Közli: Házi J. Sopron 1934.
- HÁZI 1943 = *Sopron szabad királyi város története II/6*. Közli: Házi J. Sopron 1943.
- HUSZÁR 1956 = Huszár L.: A budai várpalota ásatásainak éremleletei. *BudRég* 17 (1956), 197–240.
- HUSZÁR 1961 = Huszár, L.: Merchant's seals of the 16th and 17th centuries. *FoArch* 13 (1961), 187–194.
- HUSZÁR 1972 = Huszár L.: Ólomplomba a diósgyőri várból. *HOMÉ* 11 (1972), 43–47.
- JANKOVICH 1991 = Jankovich B. D.: A magyar honfoglalástól a török korig. In: *Békéscsaba története I. A kezdetektől 1848-ig*. Szerk.: Jankovich B. D. – Erdmann Gy. Békéscsaba 1991, 147–206.
- JUHÁSZ 1901 = Juhász L.: Baranyamegyei leletekről. *ArchÉrt* 21 (1901), 174–176.
- JUHÁSZ–TORDA–MOLNÁR 1971 = Juhász I. – Torda-Molnár B.: A gerendási X. századi lékelt koponya. *BMMK* 1 (1971), 167–181.
- KÁLDY-NAGY 1965 = Káldy-Nagy Gy.: Statisztikai adatok a török hódoltsági terület nyugat felé irányuló áruforgalmáról 1560-64-ben. *Történeti Statisztikai Évkönyv* 4 (1965), 27–91.
- KÁLDY-NAGY 1982 = Káldy-Nagy Gy.: A gyulai szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása. *Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból* 10 (1982), 193–196.
- KEREKES 1902 = Kerekes Gy.: Nemes Almássy István kassai kereskedő és bíró. 1573–1635. *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* 9 (1902), 145–247.
- KOVALOVSZKI 1965 = Kovalovszki J.: Orosháza és környéke a magyar középkorban. In: *Orosháza története I*. Szerk.: Nagy Gy. Orosháza 1965, 175–203.
- MAĆZAK 1952 = Maćzak, A.: Rola kontaktów z zagranicą w dziejach sukiennictwa polskiego XVI i pierwszwej połowy XVII wieku. *Przegląd Historyczny* 43/2 (1952), 243–272.
- MAĆZAK 1955 = Maćzak, A.: *Sukiennictwo wielkopolskie XIV–XVII wiek*. Warszawa 1955.
- MÉRI 1954 = Méri I.: Beszámoló a Tiszalök-rázompusztai és Túrkeve-mórici ásatások eredményéről II. *ArchÉrt* 81 (1954), 138–154.
- MOLLAY 1959 = Mollay, K.: *Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn*. [Monumenta Historica Budapestinensia 1.] Budapest 1959.
- MORDOVIN 2013 = Mordovin M.: A 15–17. századi textilkereskedelem régészeti emlékei Pápan. In: *Fiatal Középkoros Régészek IV. Konferenciájának Tanulmánykötete*. Szerk.: Varga M. [A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei 2.] Kaposvár 2013, 267–282.
- MORDOVIN 2016a = Mordovin M.: *Posztó Pápa piacán – Vándorkiállítás 2016. Katalógus*. Veszprém–Pápa–Budapest 2016.
- MORDOVIN 2016b = Mordovin M.: Sziléziai posztó Magyarországon a régészeti leletek tükrében. In: *Pénz, posztó, piac: Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk.: Weisz B. [Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.] Budapest 2016, 439–456.

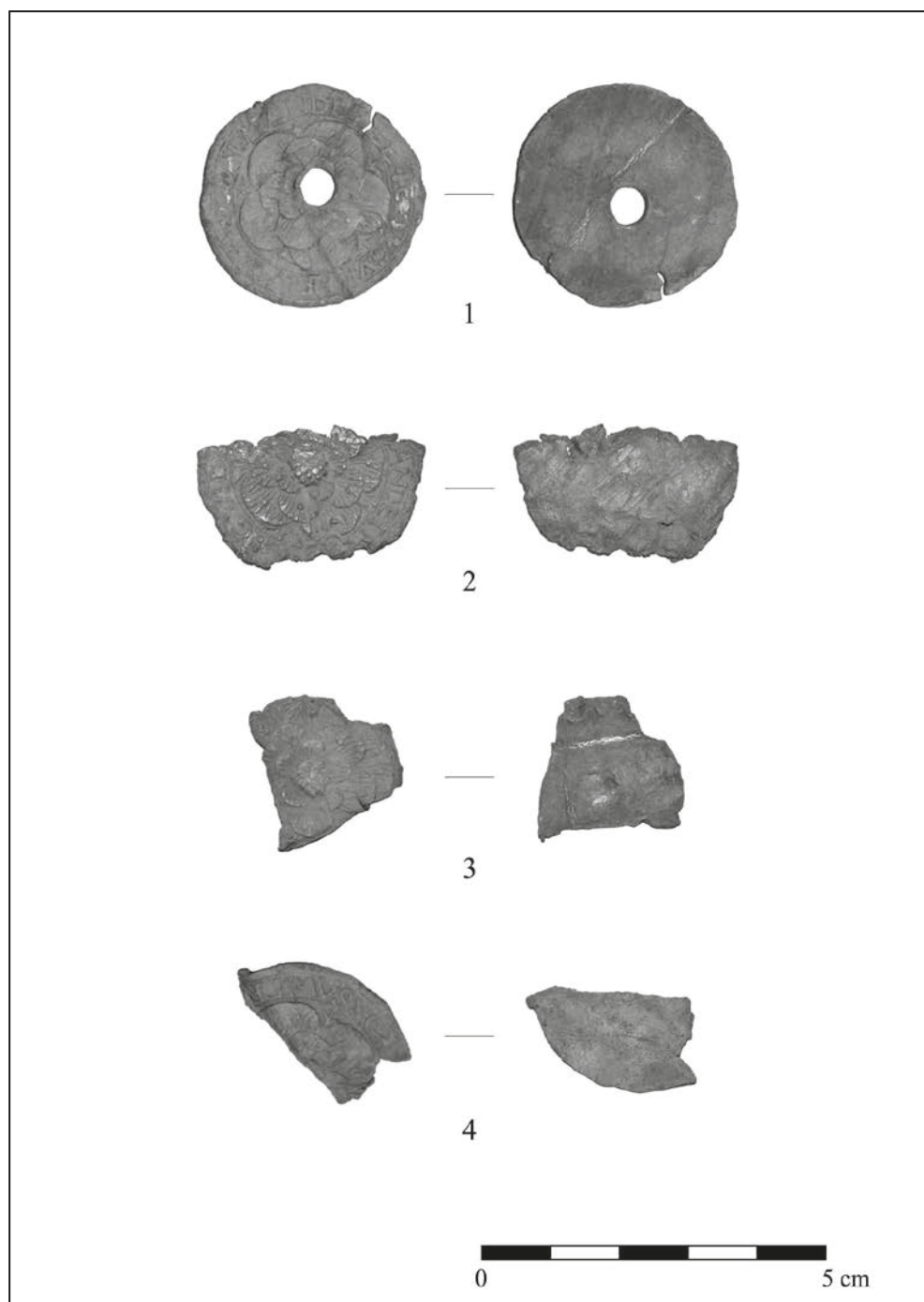
- MORDOVIN 2016c = Mordovin M.: Egy négy évszázados büntény nyomában. *Bűnügyi Szemle* 65 (2016), 107–114.
- MORDOVIN 2018 = Mordovin M.: *Textilvégek védjegyei. A textilkereskedelem régészeti emlékei a Magyar Királyság területén*. Budapest 2018.
- PACH 1971 = Pach Zs. P.: Magyarország nyugati gyapjűszövet-behozatala a XV. és a XVI. század közepén. *Történelmi Szemle* 14 (1971), 24–34.
- PACH 1995 = Pach Zs. P.: A debreceni posztószövők legrégebbi céhszabadalma. *Századok* 129 (1995), 63–100.
- PACH 1997 = Pach Zs. P.: Aba, kebe, igriz. Posztófajták a hódoltságú török vámnaplókban a 16. század derekán. *Történelmi Szemle* 39 (1997), 1–19.
- PACH 1998 = Pach Zs. P.: „Platea Chapo ucza vocata.” A hazai posztóipar 16. századi történetéből. *Századok* 132 (1998), 793–824.
- PACH 2000 = Pach Zs. P.: „...stamina panni grossi, quae lodin appellantur”: Gyapjűszövetipar Kassán a XV–XVII. században. *Agrártörténelmi Szemle* 42 (2000), 285–299.
- PACH 2003 = Pach Zs. P.: *Szűrkeposztó, szűrposztó, szűr. Fejezetek a magyarországi szűvőipar korai történetéből*. [Társadalom- és Művelődéstörténelmi Tanulmányok 31.] Budapest 2003.
- SZATMÁRI 2005 = Szatmári I.: *Békés megye középkori templomai*. Békéscsaba 2005.
- SZÉKELY 1968 = Székely Gy.: A németalföldi és angol posztó fajtáinak elterjedése a XIII–XVII. századi Közép-Európában. *Századok* 102 (1968), 3–34.
- SZÉKELY 1975 = Székely Gy.: Posztófajták a német és a nyugati szláv területekről a középkori Magyarországon. *Századok* 109 (1975), 765–795.
- SZENDE 2004 = Szende K.: *Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*. [Társadalom- és Művelődéstörténelmi Tanulmányok 32.] Budapest 2004.
- TEKE 1989 = Teke Zs.: A zágrábiak gyapjűszövet-behozatala a 16. század közepén. In: *Gazdaság, társadalom, történetírás. Emlékkönyv Pach Zsigmond Pál 70. születésnapjára*. Szerk: Glatz F. Budapest 1989, 83–91.
- TEKE 2007 = Teke Zs.: Egy firenzei kereskedő a Jagelló-korban: Raggione Bontempi 1488–1528. *Századok* 141 (2007), 967–990.
- VÁNDOR 2002 = Vándor L.: A bajcsai vár fém-, fa- és csonttárgyai. In: *Weitschawar – Bajcsa-vár. Egy stájer erődtípus Magyarországon a 16. század második felében*. Szerk.: Kovács Gy. Zalaegerszeg 2002, 73–82.
- VASS 1972 = Vass E.: A váci török vámnaplók adatai az Alföld felől nyugat felé irányuló XVI. századi áruforgalomról. *Agrártörténelmi Szemle* 14 (1972), 121–155.
- ZSILINSZKY 1879 = Zsilinszky M.: Előzetes jelentés a gerendási ásatásokról. *ArchÉrt* 14 (1880), 158–159.

Leaden cloth seals from the medieval village of Gerendás

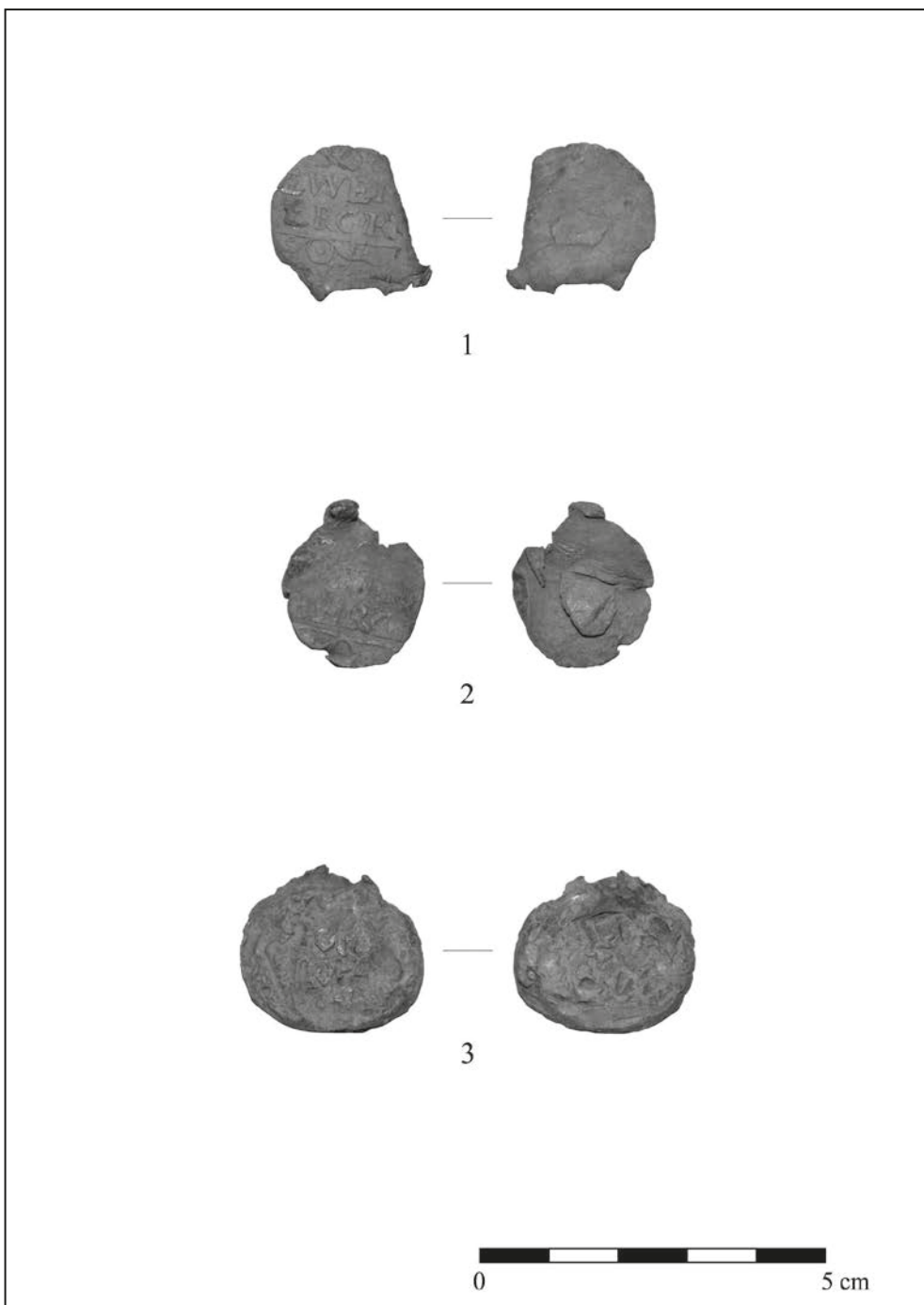
In this research, I present sixteen seals found during metal detector research carried out between January 2020 and May 2021 at the Gerendás Site No. 1. I tried to identify the seven unknown seals found in the material, however, their parallels and place of origin are unknown. There are three pieces from Silesia (Löwenberg, Görlitz), two from Southern Germany (Ulm, Nürnberg), and, probably, four English type seals that were probably made in the Körös-Tisza-Maros region. I attempted to determine the seven unknown seals based on data from heraldic and written sources. The determination of the types and places of origin may change after the processing of the entire material recovered from the site. In my opinion, the unknown types may be mainly of German imperial and Silesian origin, but the possibility of Italian origin should not be ignored either, since Italian textile goods arrived in the country since the 13th century. In the last part of the research, I examined the textile trade data found in the Hungarian and Turkish customs logs. This revealed that in the 16th century, medium-quality South German, Italian and Silesian goods flowed to the territory of the Kingdom of Hungary from the northern and southern trade routes.

1. tábla: Telekgerendás–Faragó-dűlő I. lelőhely elhelyezkedése, valamint a plombák származási helyei

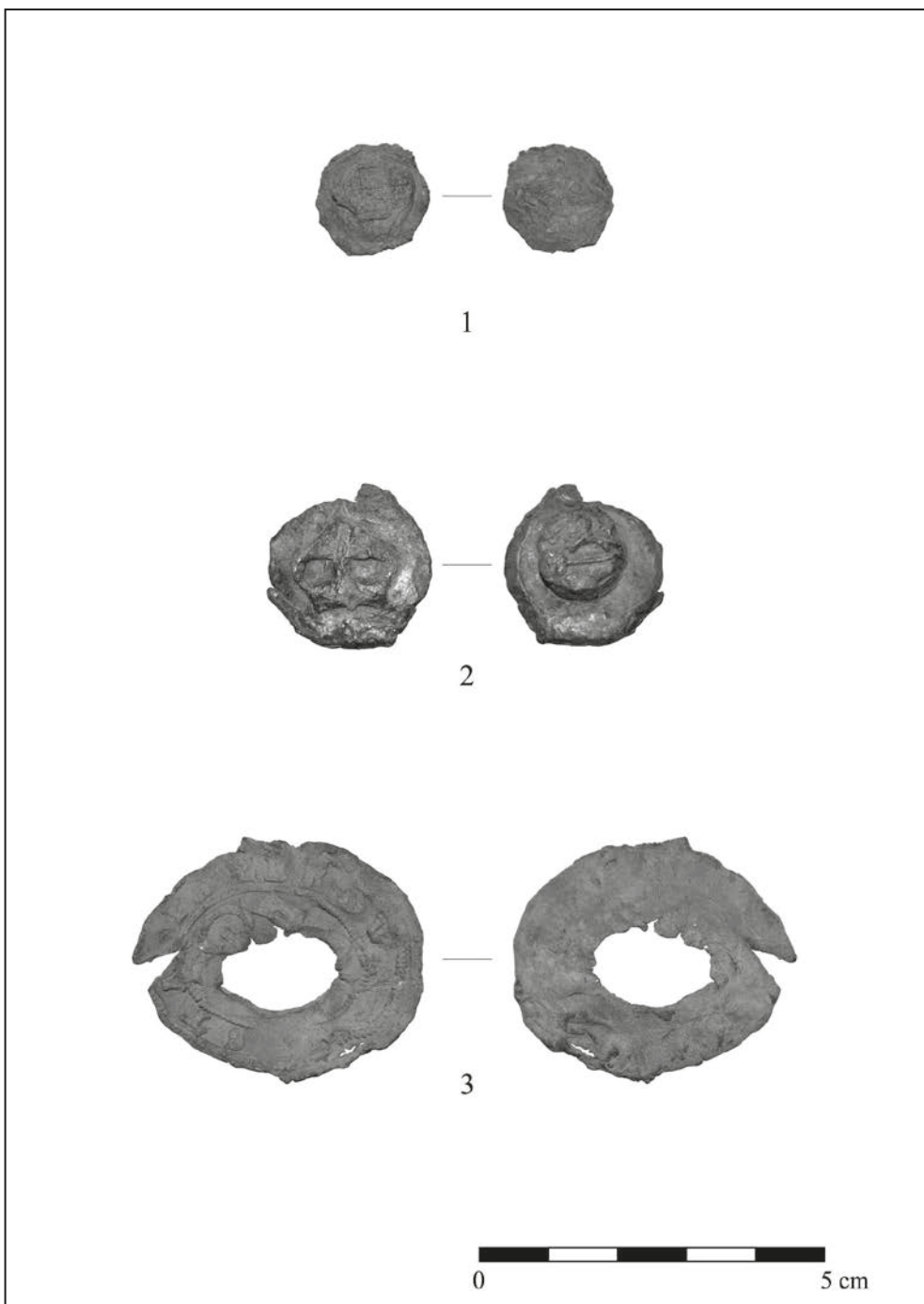
2. tábla: 1–4.: Angol jellegű plombák Gerendásról. Származási helyük valószínűleg a Magyar Királyság területe

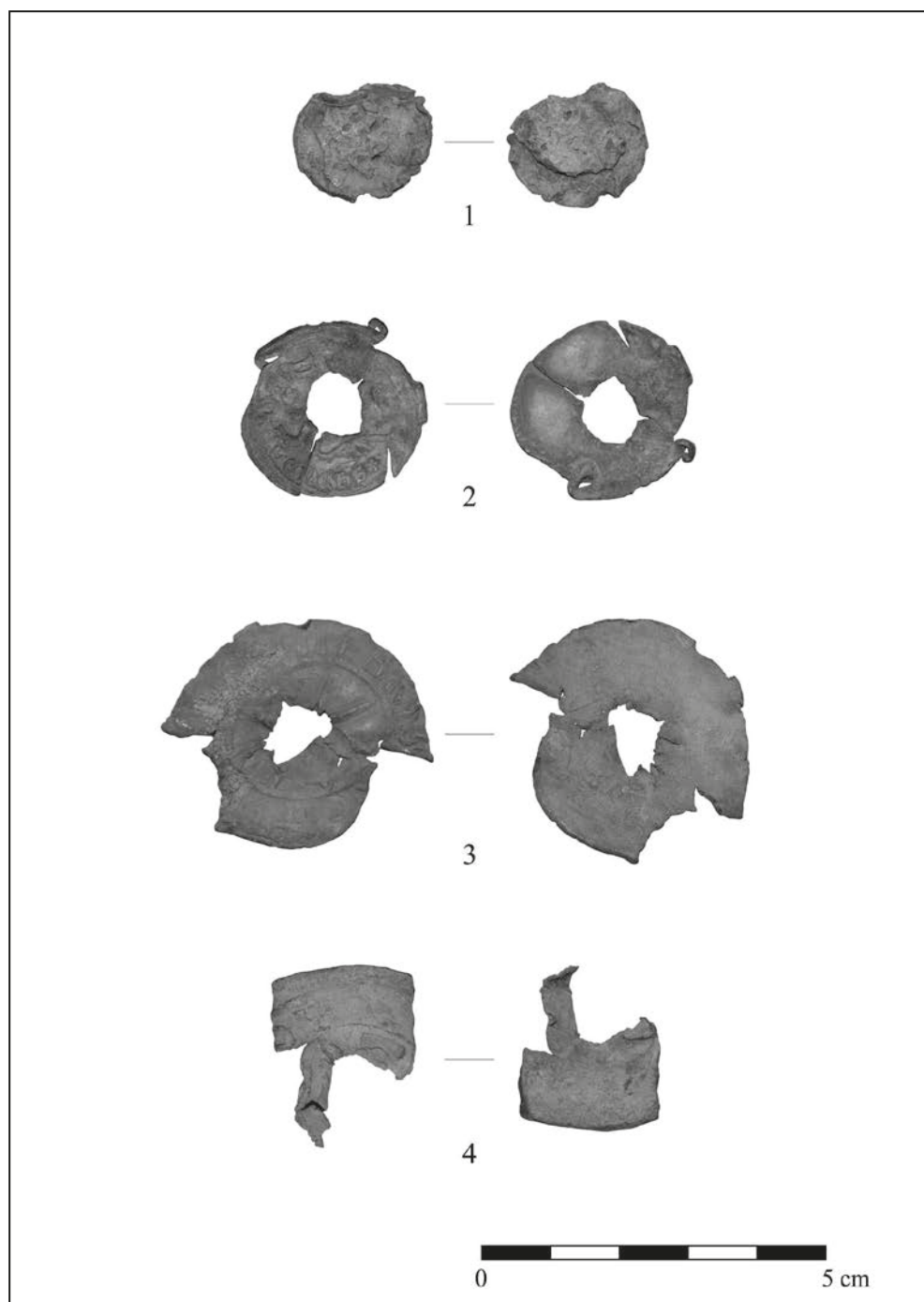
3. tábla: Sziléziai eredetű plombák. 1–2.: Löwenberg; 3.: Görlitz

4. tábla: Német birodalmi eredetű plombák. 1.: Nürnberg; 2.: Ulm

5. tábla: 1–3.: Ismeretlen típusú plombák I.

6. tábla: 1–4.: Ismeretlen típusú plombák II.